

Stritar in Schopenhauer

Alen Širca

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost
in literarno teorijo, Aškerčeva 2, SI 1000 Ljubljana, AlenAlbin.Sirca@ff.uni-lj.si

V razpravi raziskujem vpliv nemškega filozofa Arthurja Schopenhauerja na Josipa Stritarja. Ta vpliv je v slovenski literarni zgodovini dobro znan, zato najprej podajam pregled presoj posameznih literarnih zgodovinarjev in publicistov, ki so se dotaknili razmerja med slovenskim piscem in nemškim filozofom. Sledi komentar k odlomkom iz Stritarjevih del, v katerih je Schopenhauer izrecno omenjen, nazadnje pa je podana tematska analiza Stritarjevega sonetnega venca »Slovo«, ki ga imamo lahko za najbolj schopenhauerjevsko Stritarjevo pesem.

In the paper, I explore the influence of German philosopher Arthur Schopenhauer on Josip Stritar. This influence is well-known in Slovenian literary history, so I first give an overview of the discussions of the individual literary historians and publicists who have addressed the relationships between Slovene writer and German philosopher. This is followed by commentary on the passages of Stritar's work in which Schopenhauer is explicitly mentioned, and finally a thematic analysis of Stritar's crown of sonnets "Slovo" ("Farewell"), which can be considered his most Schopenhauerian poem.

Ključne besede: svetobolje, schopenhauerjanstvo, ljubezen do živali, narava, filozofija in literatura

Keywords: *Weltschmerz* (world-weariness), Schopenhauerianism, love for animals, nature, philosophy and literature

Stritar in Schopenhauer v luči slovenske publicistike in literarne zgodovine

Ko so izšli prvi zvezki Stritarjevih *Zbranih spisov* (I–VI, 1887–1888), se je Anton Mahnič, najostrejši in tudi najbolj konservativni teolog ter publicist tistega časa, lotil temeljite kritike Stritarja v prvem letniku *Rimskega katolika*, časopisa, ki ga je sam ustanovil in zanj tudi napisal večino prispevkov. Stritar je Mahničeva tarča kar takoj na začetku tega časopisa, in sicer v okviru razprave »Več luči. O krščanskem idealizmu«,¹ ki ima z različnimi podnaslovi več nadaljevanj tudi v naslednjih številkah. Mahnič prvi v slovenski javnosti opazi

¹ Sam naslov je nekoliko ironično sposojen iz poslednjih besed, ki naj bi jih izrekel Goethe pred smrtjo: *mehr Licht*, »več luči«.

podobnosti med nekaterimi odlomki iz Stritarjevih pisanj in nekaterimi odlomki iz del tedaj, v drugi polovici 19. stoletja, tako rekoč modnega nemškega filozofa Arthurja Schopenhauerja (1788–1860).² V tem oziru sta najpomembnejša Mahničeva sestavka s (pod)naslovom »Stritar pa Schopenhauer« in »Še nekaj o Stritarji v Schopenhauerji. Svetožalje, vsmiljenje, ljubezen«, ki ju najdemo v prvi številki *Rimskega katolika* leta 1889, kot eno izmed nadaljevanj eseja »Več luči«. Mahnič v okviru prvega sestavka takoj na začetku slikovito poudarja, da je Stritarjev idealizem krščanski samo na zunaj, saj naj bi bil zaradi svoje odločilne pesimistične usmeritve po njegovem mnenju v resnici daleč od njega, češ da je njegovo svetožalje³ oziroma svetonazorski pesimizem samo posledica »poslušnega« prevzemanja Schopenhauerjevih misli in idej:

Marveč gre mi tukaj pred vsem iz Schopenhauerjevih del samih pokazati, da je Stritar popolnoma njegov otrok in poslušen učenec, ter da je zelje, katero so Slovenci dvakrat tako drago kupili od njega, raslo ne na njegovem, ampak na Schopenhauerjem zelniku. (Mahnič 1889a: 362)

Dokazovanje neposredne genetične zveze med slovenskim književnikom in nemškim filozofom pa Mahniču ni dovolj, saj v tej zvezi prepozna Stritarjevo skorajda popolno odvisnost od Schopenhauerja in mu tako očita, da v slovenski kulturni prostor neupravičeno ter celo škodljivo zasaja »zelje iz druge njive«. Zato Stritarja jasno in glasno razglasi za površnega, epigonskega, nevrednega, domala suženjskega imitatorja: »To je tedaj Stritarjevo naziranje: golo, deloma prav servilno, plitvo posneto schopenhauerjanstvo!« (Mahnič 1889b: 373).⁴

² Pesimizem se v filozofsko-idejnem smislu razmahne šele po letu 1848. Vpliv Arthurja Schopenhauerja je pri tem bil vsekakor zelo odločilen. Pravzaprav je Schopenhauer v resnici zaslovel šele po letu 1851, ko izide njegova knjiga *Parerga und Paralipomena* (v dveh delih), v kateri so zbrana različna krajša besedila, namenjena širši publiki.

³ Izraz »svetobolje«, »svetožalje« (nem. *Weltschmerz*) označuje žalobno, črnogledno oziroma pobito razpoloženje zaradi zavesti trpljenja in zla v svetu. Sam pojem izvira iz pozne nemške romantike ter ga najdemo v delih Jeana Paula, Heinricha Heineja, Nikolausa Lenaua, Georga Büchnerja itn. V šestdesetih 19. stoletja predvsem zaradi odkritja Schopenhauerjeve filozofije ta izraz ni več označeval samo negativnega razpoloženja kakega posameznika (navadno pesnika), ampak je, zajemajoč malone vse družbene sloje, lahko meril kar na splošno občutje časa, *Zeitgeist* (Beiser 2016: 1).

⁴ »Ne pa, da bi bil Stritar Schopenhauerja temeljito premotril. O pravi, globokejši, resnično filozofični izobraženosti sploh pri Stritarji še sledu ni. On leta le kaker metulj od cvetice do cvetice, ne da bi kje dolgo obsedel; le pero pomaka po filozofičnih cvetkah, češ, ako ne več, ostane na njem vsaj nekaj filozofičnega prahu, potem se bo zdelo filozofično vse, kar pišem, kaker kdor piše sè zlato tinto. Slepivne fraze zna Stritar kaj pridno pobirati po filozofih in starih in novih klasikih, da se ž njimi lepoti in zakriva lastno plitvost. Doba Stritarjeva v slovenskem slovstvu je doba fraz.« (Mahnič 1889b: 378).

Mahnič pa se pri tem ne zadovolji s splošno presojo glede podobnosti med slovenskim piscem in nemškim filozofom, zato tudi postreže s konkretno primerjalno analizo, pri kateri odlomkom iz Stritarjevih del poišče podobne odlomke iz vseh treh poglavitnih Schopenhauerjevih knjig, iz *Welt als Wille und Vorstellung* (*Svet kot volja in predstava*), *Parerga und Paralipomena* (*Parerga in Paralipomena*) in *Die beide Grundprobleme der Ethik* (*Oba temeljna problema etike*). Čeprav Mahniču tako uspe dokaj jasno in priročno pokazati na vsebinsko podobnost in sorodnost med izrazi in motivi slovenskega literata ter nemškega filozofa, vendarle dobimo vtis, da so nekatere vzporednice nekako presplošne in predvsem vzete in konteksta. To je najbolj očitno pri navedku kratkega vzklika iz Stritarjeve pesmi »Prijatelju«: »Vse nično« (Stritar 1953: 214), katerega Mahnič vzporeja z nekim povsem kratkim in generično zvenečim mestom iz *Parerge in Paralipomene II* (*Das durchaus n i c h t i g e Dasein der Dinge und unserer selbst*) in nato Stritarjevo sintagmo okliče za nič manj kot nihilistično parolo (Mahnič 1889a: 363), čeprav se prav v tej pesmi zgodi Stritarjev preobrat iz popolne resignacije k upanju v moč človeškega sočutja.

Kljub tej Mahničevi površnosti in ideološki motiviranosti pa je Mahničeva zasluga predvsem v tem, da določena podobnost med Stritarjevimi in Schopenhauerjevimi odlomki ni vedno povsem naključna in da kljub površnemu vzporejanju kaže na dejanski vpliv Schopenhauerjeve misli na Stritarjevo literaturo.⁵ Slovenska literarna zgodovina, kot bomo videli, je Mahničevo osnovno gesto, ki razkriva povezavo med Stritarjem in Schopenhauerjem, potrdila, čeprav se je v nasprotju s slovenskim teologom skoraj vedno zadovoljila s samo splošno (in površno) presojo, brez natančnejše primerjalne analize.

Za Mahničem vse do Ivana Prijatelja nimamo prav veliko gradiva glede Stritarjevega schopenhauerjanstva. Liberalna stran se glede tega ni oglašala, le ponekod v konservativnih krogih zasledimo v publicistiki kakšno bežno izjavo, kot je na primer najdemo v članku Viktorja Bežka »Ruska biblioteka in naši prevodi slovanskih izvirnikov«, objavljeno v *Domu in svetu*, v katerem Bežek trdi, da so Schopenhauerjeve reminiscence v Stritarjevih delih kratko malo nezavedne, češ da izhajajo iz Stritarjevega pogostega branja del nemškega filozofa (Bežek 1891: 330). Bežek s tem za razliko od Mahniča Stritarjevo schopenhauerjanstvo nima za golo posnemanje, ampak za izvirno, nezavedno predelavo Schopenhauerjevih misli.

⁵ O Mahničevevi kritiki Stritarja na široko razpravlja tudi Taras Kermauner, vendar se skoraj ne dotika Stritarjevega schopenhauerjanstva, ki ga sicer priznava kot dejanskega, vendar kot vselej vpetega v sestav širših idejno-nazorskih opredelitev: »Dejansko je Stritar učenec ne le Schopenhauerja, ampak Huma, skepticizma, agnosticizma ...« (Kermauner 1991: 258).

Povezava Stritarjevega svetobolja s Schopenhauerjevo pesimistično filozofijo je prvič prišla v »uradno« literarno zgodovino s Karlom Glaserjem. Ta se v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva* – tako rekoč drugi literarni zgodovini slovenske književnosti nasploh – očitno zoper Mahničeve očitke postavi v bran Stritarjevi moralni čistosti in izvirnosti, saj po njegovem naj Stritar v začetku svojega ustvarjanja Schopenhauerja sploh ne bi poznal: »Stritarjevo svetožalje ni imelo namena čitatelje navajati v brezplodno modrovanje in nedelavnost, tudi ne v brezup in brezverstvo, niti v Schopenhauerjev pesimizem, katerega gotovo takrat še poznal ni, ko je imel utrjene svoje nazore o pomenu življenja; saj to potrjuje sam ('Zbrani spisi' V).« (Glaser 1898: 29).

Vsekakor je mnenje o Stritarjevi odvisnosti od Schopenhauerja v 20. stoletju najbolj utrdil že omenjeni Ivan Prijatelj v svojem pomembnem eseju o Stritarju, ki ga je objavil leta 1919 kot uvod v svojo *Stritarjevo antologijo*. Prijatelj glede Stritarjevega razmerja s Schopenhauerjevo mislijo pravi, da je Stritar, ki se za filozofijo menda sicer ni menil dosti, vendarle s simpatijo bral Schopenhauerja, in sicer zaradi svojega lastnega temnoglednega pogleda na svet:

Edini strokovni filozof, katerega je vsekakor mnogo in s simpatijo čital, je Schopenhauer. Sam se ga semtertja spominja v svojih spisih. Vrhutega oblači svojo ljubezen do živali (zlasti do psa), svojo obsodbo ljudi, posebno pa svoje pojme o pesniški ljubezni kot »fikciji« naravnost v Schopenhauerjeve izraze. Da mu je moral biti ta temnogledi nemški filozof posebno po srcu, se razlaga iz njegovega pogleda na življenje. (Prijatelj 1919: 77)

S to merodajno presojo je bila navezava med slovenskim piscem in nemškim pesimistom do nadaljnjega potrjena. To je lepo vidno tudi pri Francetu Koblarju, ki je med leti 1953 in 1957 izdal Stritarjeva zbrana dela in jih pospremil z obsežnimi komentarji oziroma opombami. Koblar na splošno priznava, da Stritarjevo svetobolje v celoti izvira iz Schopenhauerja, vendar pa se očitno tako kot njegovi predhodniki ne more strinjati z intenco Mahničevega dokazovanja. Zato v opombah k prvem zvezku Stritarjevih *Zbranih del* glede Mahničeve analize Schopenhauerjevega vpliva na Stritarja trdi, da je bil s tem, ko je slovenski katoliški teolog »od stopnje do stopnje« skušal dokazati, kako naj bi bile Stritarjeve ideje v nasprotju s katoliško dogmatiko in kako naj bi ta s svojo estetiko v globini nasprotoval katoliškim idejam, narejen »v bistvu najbrezobirnejši naskok na tedanje slovensko slovstvo« (Koblar 1953: 424).

Zanimivo je, da Koblar vidi Schopenhauerjeve prvine že v prvem Stritarjem proznem delu, v *Svetinovi Metki*, ne šele v *Zorinu* in *Gospodu Mirodolskem*, kot se od Mahniča naprej navadno poudarja, in sicer v šestem poglavju, ki portretira staro Marino v njenih poznih letih, ko ničesar ne pričakuje več, tako da se po njegovem v tej globoki resignaciji nedvomno že oglašča Schopenhauerjev »pesimistični idealizem modrega pomirjenja« (Koblar 1954: 409). Glede *Zorina* pa,

zanimivo, Koblar v osnovi pritruje Mahničevi analizi (čeprav se nanj izrecno ne sklicuje), namreč, da Stritarjevo svetobolje, ki tu skoraj emblematično prihaja na plan, kratko malo izhaja iz Schopenhauerja (Koblar: 1954: 415 in 419).

Z razmerjem med Stritarjem in Schopenhauerjem se je v slovenski literarni zgodovini doslej največ ukvarjal Jože Pogačnik. Ta v svoji doktorski disertaciji, ki je izšla tudi v knjižni obliki pod naslovom *Stritarjev literarni nazor*, pretrse vse dotlejšnje »stritaroslovje« in v navezavi na Mahniča obravnava tudi domnevni Schopenhauerjev vpliv na Stritarja. Mahničevo presojo skoraj v celoti zavrne, saj pravi, da je njegovo razpravljanje na ravni filozofsko-kritičnega pamfleta (Pogačnik 1963: 141). Pogačnik meni, da Stritar ne more biti nekakšen neizviren, plitev schopenhauerjanec, in sicer že zato ne, ker po njegovem naj Stritar Schopenhauerjevega dela neposredno sploh ne bi poznal, temveč naj bi se z nemškim pesimističnim filozofom seznanil iz druge roke, in sicer prek Juliusa Frauenstäda, ki je izdal Schopenhauerjeva zbrana dela in bil v tistem času tudi njegov vodilni interpret ter popularizator.⁶ In ker naj bi bile njegove popularizatorske knjige ter njegova t. i. »realistična« interpretacija Schopenhauerjeve filozofije tedaj najbolj znana in tudi najbolj razširjena v (dunajskih) izobraženih krogih, Pogačnik sklepa, da je bil stik Stritarja z velikim nemškim filozofom samo posreden: »Gradivo navaja v ugotovitev, da so tako imenovane schopenhauerjanske prvine v Stritarjevi miselnosti genetično od drugod ali pa povzete iz druge in tretje roke, samo ne iz neposrednega vira« (Pogačnik 1963: 151). To dejstvo pa potem Pogačniku rabi za potrditev poglobitve teze glede razmerja med Stritarjem in Schopenhauerjem, namreč da nemški pesimistični mislec nima bistvenega pomena za razumevanje Stritarjeve estetike in literature, saj naj bi bilo Stritarjevo svetožalje kot temeljni horizont, od koder je treba razumeti vse Stritarjevo kulturno in literarno dejavnost, v resnici povsem izvirno, se pravi posledica specifične osebne izkušnje in psihološkega značaja (Pogačnik 1963: 140).

To (hipo)tezo bi lahko mogoče celo razumeli kot nasprotovanje dotlejšnjemu ustaljenemu mnenju slovenske literarne zgodovine, ki vsekakor izvira že iz Mahničevih primerjanj in ga je Prijatelj v temelju potrdil, namreč da je Stritar vendarle marsikaj prevzemal od Schopenhauerja.

Pogačnik razmerje med slovenskim piscem in nemškim filozofom tematizira tudi nekoliko pozneje v svojem četrtem delu svoje *Zgodovine slovenska slovstva* (1970), vendar tu omili svojo tezo o precej daljnem in rahlem stiku med obema, pravi namreč, da je Stritar »sprejemljiv za Schopenhauerjevo premiso

⁶ O tem pomembnem, čeprav danes v resnici pozabljenem liku, ki ni bil, kot kažejo nekatere novejšje študije, samo spreten apologet in razširjevalec Schopenhauerjeve filozofije, ampak tudi njen lucidni kritik ter v marsičem celo izviren filozof, glej Bieser 2016: 67–86.

o svetu kot volji in predstavi« (Pogačnik 1970: 102–103). Poleg tega zdaj meni, da je Stritarju »pesimizem narekoval njegove najgloblje izpovedi« (103), kar se zdaj po njegovem najočitneje kaže v pesmih »Slovo« in »Prijetelju«. Pri tem pa opozarja, da je bila takšna »pasivnost« mnogo opaznejša na začetku Stritarjeve literarne dejavnosti kot pa pozneje, ko naj bi »schopenhauerjansko podobo sveta premagal z zavestjo, da pot rodu ne more biti tragična, takšno je lahko zgolj individualno prizadevanje« (prav tam). Vendar pa naposled še vedno vztraja pri neliterarni, biografski oziroma psihološki, tako rekoč »duševni dispoziciji«, se pravi v zadnji posledici zgolj psihološki pogojenosti Stritarjevega svetožalja, ki – spet v nasprotju z Mahničem –, v celoti gledano, izkazuje, da pri slovenskem literatu »ne gre za nekritičen sprejem Schopenhauerjev filozofije, zoper katero se je Stritar celo izjavil na podlagi načel življenjskega idealizma« (185). Pogačnik s tem ponovi isto gesto, kot jo je storila publicistika in literarna zgodovina ob koncu 19. stoletja: Stritarjeva literarna, kritična in kulturna vrednost ostaja veljavna samo tedaj, če mu zagotovimo skoraj popolno neodvisnost od zunanjih virov, torej malone popolnost izvirnost.

Zato ne preseneča, da Anton Slodnjak v slovenski izdaji svoje *Zgodovine slovenskega slovstva* (1969), čeprav resda samo bežno, v opombi pod črto, opozarja, da Pogačnikova disertacija v tem smislu ni uspela ovreči ustaljenega mnenja, namreč da je Stritar relativno dobro poznal Schopenhauerja in ponekod v svojih delih celo vključil nekakšnega parafraze njegovih odlomkov, kot je pokazal že Mahnič (Slodnjak 1969: 185, op. 130).

Slodnjak se razmerja med Stritarjem in Schopenhauerjem dotakne tudi nekoliko pozneje v svoji knjigi *Obrazi in dela slovenskega slovstva* (1975), v kateri znova odločno potrdi jasno zvezo med slovenskim piscem in nemškim filozofom ter v nasprotju s Pogačnikom vztraja pri tem, da je Stritar gotovo poznal pglavitne misli iz Schopenhauerjeve filozofije:

To so bile zlasti misli o konstantnosti človeške duševnosti, o nenasitnosti hrepenenja, večnosti trpljenja, o možnosti, da se človek osvobodi službe slepi volji le z estetskim uživanjem, o avtonomnosti pesnika, ki je 'zrcalo, v katerem se človeštvo zaveda, kaj čuti in dela,' o spolni ljubezni kot 'vzdihu človeške vrste', ki je neskončna in zato zmožna neskončnih želja, neskončne zadostitve in neskončne bolečine, in o tem, da je življenje – v svojem bistvu trpljenje (»das wesentlich alles Leben Leiden ist«). (Slodnjak 1975: 155)

O Stritarjevem schopenhauerjanstvu nazadnje, vsaj če upoštevamo pglavitne literarnozgodovinske prikaze, na kratko razpravlja Janko Kos. Ta v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* (2001) v navezavi na Stritarjevo svetožalje, ki je od samega začetka temeljni pojem, kar zadeva razčlenbo primerjave med Stritarjem in nemškim filozofom, pravi, da je nanj vsaj deloma vplivala tudi Schopenhauerjeva filozofija, a hkrati pomenljivo poudarja, da ga je v okviru

celotnega Stritarjevega sentimentalizma vendarle težko preveriti, »ker se meša z raznovrstnimi prvini starejšega sentimentalizma; je pa vendarle značilen, saj prihaja iz filozofije, ki je bila po svojem bistvu že postromantična, saj je v obdobju pozne romantike s svojim naukom o svetovni volji bistveno reducirala romantično subjektiviteto« (Kos 2001: 142).

Schopenhauer kot »ime« v Stritarjevih delih

V nadaljevanju razprave navajam Stritarjeve eksplicitne omembe Schopenhau-erja. Kot bomo videli, so te precej skope, vsekakor pa ponujajo trdno izhodišče za vsakršno komparativno analizo razmerja med slovenskim piscem in nemškim filozofom.

Stritar je leta 1877 v *Zvonu* objavil nekakšen dramolet z naslovom »Zorko« in podnaslovom »Podoba iz dijaškega življenja«. Tu naletimo na dialog dveh študentov, Pribegarja in Kovača, ki se zapleteta v nekakšno filozofsko razpravo o ljubezni: če je zadnji navdušenec nad nemškim pesimističnim filozofom, ki ga ima za nič manj kot najvišjega modreca, kar jih je dotlej živelo, pa ga prvi zavrača in ga porogljivo okliče za »črnogledega samotarja«, ki kot deklarirani ljudomrznik v resnici ne more vedeti ničesar o vzvišenosti človeške ljubezni. Zaradi boljše ilustrativnosti navajam nekoliko daljši odlomek tega dialoga:

PRIBEGAR: Kaj je torej ljubezen, vprašam vas, gospoda!

KOVAČ: Schopenhauerja beri, če hočeš vedeti, kaj je ljubezen.

PRIBEGAR: Ti in pa tvoj Schopenhauer, to sta dva prava tiča, »par nobile fratrum«.

KOVAČ: Ali si bral Schopenhauerja?

PRIBEGAR: Nisem ga bral in ga ne bom; jaz nočem izgubiti svojega idealizma kakor ti.

KOVAČ: A, vidiš; bojiš se za svoj idealizem, to kaže, da ne stoji na trdnih nogah tvoj idealizem. Testimonium paupertatis. Ali hočeš, da ti povem, kaj pravi Schopenhauer o ljubezni?

PRIBEGAR: Ne, ne žali mi ušes; kaj bo vedel tisti črnogledi samotar o ljubezni, najblažjem, najsvetejšem čutu, kar jih je stvarnik vsadil v človeško srce! Ta človek ni ljubil žive duše na svetu.

KOVAČ: To ni res; ljubil je svojega psa.

PRIBEGAR: To je pasja ljubezen; tak človek, ki ne ljubi drugega na svetu, razen psa, ni vreden, da ga zemlja nosi.

KOVAČ: Ti govoriš po svoji pameti, Pribegar. Kdor pozna človeka, ljubi psa. To je tudi eden izmed resničnih izrekov tako neizmerno globoko mislečega moža, najzrelejšega modrijana, kar jih je do zdaj zemlja rodila. To je debel kos človeške modrosti, Pribegar, tebi predebel. (Stritar 1955: 172–173)

Prav v oči bijoče je, da gre v tem odlomku za postavitev povsem diametralno nasprotnih stališč. Tu bi se lahko vprašali, ali se v mnenju medicenca Kovača zrcali Stritarjev lastni odnos do Schopenhauerja? Ali ga je tudi sam imel za »neizmerno globoko mislečega moža, najzrelejšega modrijana, kar jih je do zdaj zemlja rodil«? Vsaj v tem času konec sedemdesetih skoraj gotovo – kakor poudarja tudi Slodnjak (1975: 156) – ne. Na drugi stran pa tudi ni verjetno, da bi imel takrat Stritar povsem odklonilen odnos do Schopenhauerja, zato je verjetneje, da imamo ta odlomek za nekakšno dramsko »vajo«, za poskus literarnega oblikovanja ostre dialoške opozicije na filozofsko temo.

Pri tem je pomenljiva tudi vključitev domnevno Schopenhauerjevega izreka »kdor ljubi človeka, ljubi psa« v samo besedilo. Prav v tej obliki takšne formulacije pri Schopenhauerju sicer ni najti, še najbližje bi ji bila Schopenhauerjeva anekdotična izjava: *Wenn es keine Hunde gäbe, würde ich nicht leben wollen* (»Če ne bi bilo nobenega psa, ne bi hotel živeti«).⁷ Poleg tega bi lahko v navezavi na Schopenhauerjevo ljubezen do psov izpostavili tudi anekdoto, po kateri naj bi Schopenhauer svojega psa, pudlja – v življenju naj bi imel več ljubljencev te pasme –, ki ga je s seboj vodil na obede v hotel, javno, in seveda provokativno, klical »Mensch«, »človek« (Spierling 2003: 183–184; Cartwright 2005: 136).

Pozitiven odnos do živali je morda eden izmed najlažje določljivih motivov, ki izkazujejo Schopenhauerjev vpliv, zato ni čudno, da ga uporablja tudi Mahnič.⁸ Schopenhauer sicer podcenjujoč ali skoraj že zaničevalen do živali, ki je po njegovem tako značilen za zahodno miselnost in javno mnenje, namreč pojmovanje živali kot ontološko ničvredne, kot »totalne ničnosti« (*totale Nullität*) (Schopenhauer 1977: 407), izvaja iz starozaveznega judovstva, ki da se je žal preneslo tudi na krščanstvo. Prav to pa za Schopenhauerja postane tudi ena izmed velikih slepih peg antropocentrične morale te religije, namreč, da je svoja etična načela aplicirala samo na človeka kot tistega, ki mu edinemu pripada božanski izvor, ne pa tudi na živali, ki so tako ostale brez pravic. Zato Schopenhauer trdi, da med živaljo in človekom kot »metafizično živaljo (*animal metaphysicum*) ni nobenega temeljnega ontološkega prepada, ampak gre samo

⁷ Navedeno po Spierling 2003: 61. Izrek je sicer iz ene izmed prvih populističnih knjig o nemškem pesimističnem filozofu: Ernst Otto Lindner in Julius Frauenstädt, *Arthur Schopenhauer. Von ihm. Ueber ihn*, Berlin 1863.

⁸ Na to skupno točko med Schopenhauerjev in Stritarjem je opozoril že Mahnič v *Rimskem katoliku* (1888: 365). Gledano z literarnozgodovinske perspektive je motiv ljubezni do psa v literaturi 19. stoletja na splošno še redek, najdemo ga predvsem v angleški romantični poeziji. Na primer pri Byronu, za katerega je znano, da je imel rad pse in je enemu izmed njih namenil celo pesniški epitaf (*Epitaph to a Dog*). Podobno tudi Tennyson slavi svojega psa v pesmi *The Brook*.

za različno utelešenje svetovne volje. Od tod tudi Schopenhauerjev znameniti stavek, da je žival v svojem bistvu tako rekoč ista kakor človek: *Das Thier ist im Wesentlichen das Selbe wie der Mensch* (Schopenhauer 1977: 408; prim. Spierling 2003: 218–219, Cartwright 2005: 2–4).

Na drugo eksplicitno Stritarjevo omembo Schopenhauerja naletimo slabo desetletje pozneje, in sicer v njegovih *Pogovorih*. Gre za prispevke, ki jih je Stritar v obliki nekakšnih feljtonov objavljajl v *Ljubljanskem zvonu* in so bili pozneje tudi izdani v njegovih *Zbranih spisih*. V pogovoru iz leta 1885 – torej že po tem, ko se je Anton Mahnič v okviru svojih podlistkov, imenovanih »Dva-najst večerov«, ki je je objavljajl v Slovincu leta 1884, lotil njegovega uvoda v Prešernove pesmi – smo priča Stritarjevi eksplicitni distanci do priljubljenega nemškega filozofa Schopenhauerja, ko dokazuje svojo »pravovernost«, namreč da se sam kot protimaterialist v zadnji instanci bori proti temu, proti čemur se bori tudi Cerkev oziroma duhovščina:

Jaz govorim in pišem vedno in povsod, kakor mislim in čutim! To bodi rečeno enkrat za vselej! Kar sem rekel že tam in drugje, to ponavljam še en pot: Kar učite vi, duhovniki, na leci in v spovednici, isto učim jaz, samo z drugo besedo, v svojih spisih, Istega sovražnika imamo vi in jaz, in kateri je ta sovražnik? Vi ga imenujete neverstvo, jaz mu pravim materialstvo, in to je eno in isto. (Stritar 1956: 22)

Potem potrdi – izrecno zoper očitke t. i. dr. Junija, to je seveda Mahniča – svoje svetožalje, ki da je nujno za vsakršnega resničnega pesnika in po svojem bistvu v resnici izvira iz krščanskega svetovnega nazora:

Vi se posmehujete svetožalju, ali pa veste, kdo je prvi in največji svetožalnik? Ko je Kristus na Oljski gori krvav pot potil, ko je govoril: »Moja duša je žalostna do smrti«, ali mu ni tedaj težilo srca vsega človeštva gorje? Ali ni vse krščanstvo tako rekoč pomočeno v svetožalje? (prav tam)

Ta pripadnost krščanskemu, ali morda bolje, kristusovskemu svetožalju je zanj pred vsemi filozofski idejami, tudi kakega Schopenhauerja:

Pustite me vendar v miru s svojim Schopenhauerjem, svojim darvinizmom in svojo »nirvano«! Zopet besede, same besede! Jaz za nikomur stopinjic ne pobiram. O življenju sem mislil tako, kakor mislim sedaj, ko nisem še vedel, da je kak Schopenhauer na svetu. Nemoralno bi bilo to svetožalje, ko bi bilo »pasivno«, da rabim tudi jaz enkrat učeno besedo; ko bi učil: Življenje je nesreča, končajmo ga torej. Moje svetožalje govori: Siromaki smo vsi, kar nas živi, pomagajmo si torej! Kar govori učeni gospod o usmiljenju do živali, to pa res ni njegovemu srcu na čast, da ne rabim hujše besede! (Prav tam: 22–23)

S tem Stritar zavrne svojo pripadnost filozofskemu, schopenhauerjanskemu *Welt-schmerz* in se okliče za krščanskega pesimista – Stritar je vendarle bil in ostal

po svoji religiozno-etični usmeritvi kristjan (in tudi, ožje konfesionalno gledano, katoličan) –, seveda pa obenem tudi drži, da se je Stritar pri tem trudil, da ne bi dajal vtis prevelike odvisnosti od zunanjih vplivov, tudi in morda še zlasti, kar zadeva Schopenhauerja. Za Stritarja je bilo ves čas ključno poudarjanje tipično romantičnega pojmovanja izvirnosti ter s tem v navezavi avtonomnosti pesniškega genija, tudi glede njegove lastne literarne produkcije, čeprav javnosti glede tega v resnici vendarle ni uspel povsem prepričati. Po drugi strani pa je treba upoštevati tudi to, da so takšno romantično idejo o izvirnem in povrhu še navdihnjenem avtorju v svoji naivnosti in nezrelosti zahtevali tudi tedanji slovenski bralci: estetsko dovršen in narodotvoren literat je lahko samo tisti, ki snov jemlje le iz samega sebe in iz svojega neposrednega, domačega (slovenskega) okolja (prim. Slodnjak 1975: 156).

Ti dve mesti sta, kolikor je mogoče videti, edini izrecni Stritarjevi referenci na Schopenhauerja. Če je prva zavita v dvoumnost dramskega dialoga, pa je druga enoznačno in kategorično odklonila. Ker v okviru ene same razprave skoraj ni mogoče načenjati vprašanja o Stritarjevih izposojah, parafraziranjih in reminiscenc na Schopenhauerjevo filozofijo v okviru njegove proze, se bomo v nadaljevanju na kratko posvetili samo njegovemu pesništvu, pravzaprav samo eni, a vendarle ključni pesmi.

Schopenhauerjanske prvine v Stritarjem sonetnem vencu

Vrh svetožalja v Stritarjevi poeziji nedvomno predstavlja sonetni venec »Slovo«, ki je nastal ne prav dolgo za veliko bolj znanimi *Dunajskimi soneti*, najverjetneje leta 1871 (Koblar 1953: 516). Ta pesem, vsaj kar zadeva razmerje med Stritarjem in Schopenhauerjem, še ni bila pritegnjena v nadrobnejšo motivno-tematsko razčlenbo.

Gledano s čisto formalnega stališča je »Slovo« vzoren sonetni venec, ki je zvesto posnet po Prešernu; se pravi, da je uporabljen verz jamski enajsterec z izključno ženskimi klavzulami. Sama tematska kompozicija je morda nekoliko manj uspela, ponekod deluje nekoliko medlo in nedovršeno, tudi nejasno, vendar morata tu estetsko vrednotenje, pa tudi natančna tematsko-motivna analiza kot taka seveda ostati ob strani. Oglejmo si samo, kje v tem sonetnem vencu najotiplatejveje prihajajo na plan schopenhauerjanske prvine.

V prvih štirih sonetih lirski subjekt v tipični romantični maniri toži nad nesrečno ljubeznijo; govori o ljubljeni ženski, ki pa ostaja neimenovana. V petem sonetu potem preide k refleksiji trpljenja na splošno, tako da v drugi kvartini beremo:

Trpi ves svet, kar sonce ga obseva:
Kedor živeti, on trpeti jame;
Da zemlja spet ga v krilo svoje vzame. (Stritar 1953: 202)

In zatem pesniški jaz v zadnji tercini tega soneta priznava, da je vzrok za to trpljenje v resnici nekakšno negativno počelo oziroma – kot je rečeno –, da svetu vladajo »temne moči« in ne ljubezen, kot je zmotno mislil v svojem mladostniškem idealizmu:

Temne moči so nam življenje dale!
Da vodi svet ljubezni rahla roka,
Lepe so sanje zgodaj mi zbežale.⁹ (Prav tam)

V tem seveda ni težko prepoznati pesimistične »ontologije«, ki, vsaj na način, kot je tu ubesedena, presega tradicionalni biblični »pesimizem«, občutje in misli o ničevosti sveta, o »solzni dolini«¹⁰ ipd., saj je tu temeljni vzrok človeškega življenja poudarjeno negativen, »temen«, povezan z usodo, »močmi«, torej brez navezave na kakršnega koli (krščanskega) Stvarnika. Vsekakor takšna svetožalnost zveni prepričljivo schopenhauerjevsko in potem kulminira v sedmem sonetu venca z vzklikom, podkrepjenim z aliteracijo: »– vse je prazna pena!« (204).¹¹ Nič ni trdnega in resničnega, vse je samo videz. To spoznanje načenja subjekt od znotraj, tako da zadnji verz tega soneta izkazuje eno izmed najbolj »depresivnih« oziroma, bolje, svetožalnih Stritarjevih izjav: »od vseh strani praznosta vame zeva« (prav tam).¹²

V devetem sonetu pesniški jaz razkriva, da se je sprva še lahko zatekal k veri v lepo in urejeno naravo, ki nemara kaže na smotrnost stvarstva, vendar je v naslednjem, desetem sonetu« tudi ta temelj izpodmaknjen, saj zdaj tudi narava dobiva povsem drug obraz. Prva kvartina to zelo jasno izpoveduje:

⁹ Na podobne misli naletimo tudi v drugi izrazito svetobolni Stritarjevi pesmi »Prijatelj«, ki je nastala v istem času in jo je Stritar namenil pesniku Josipu Cimpermanu, s katerim si je takrat dopisoval (Koblar 1953: 520).

¹⁰ Naslednji sonet se med drugim navezuje tudi na to tradicionalno podobo *valle lacrimarum*, »solzne doline«: »človeški rod ni bratovska družina, / trpljenja zemlja je in solz dolina!« (Stritar 1953: 203). Ta podoba izhaja iz *Vulgate* (Ps 83,7). Sintagma je zajadrala tudi v cerkveno himniko, na primer v marijansko hvalnico *Salve regina*.

¹¹ Prim. tudi Stritar 1953: 214.

¹² Morda je še bolj poantiran vzklik v Stritarjevi pesmi »Prijatelj«: »Vse nično! – Bolečina je resnica,« ki je Mahniča – kot sem že opozorili zgoraj – napeljal na to, da je Stritarja oklical za nihilista. Čeprav je vendarle očitno, da je prav ta pesem na koncu zelo optimistična, saj tematizira ljubezen do bližnjega, do človeka, kot tisto temeljno instanco, ki lahko človeka dviguje iz teme vsesplošne volje do moči. Mahničeva dekontekstualizacija Stritarjevega schopenhauerjanstva je tu najočitnejša.

V naravi ni pomoči srčni rani;
Sovraštva vse je polno in prepira;
Žival močnejša slabejšo zatira
In kakor more vsaka stvar se brani. (Prav tam: 207)

Vse stvari so podvržene zakonu moči, kajti »povsod pravica iz moči izvira« (prav tam) in v takšni ontološki konstelaciji sveta ljubezen tako rekoč nima nobene moči (»ljubezni tu zakoni so neznani«). V prvi tercini tega soneta je tako uvid v fundamentalno stihijsko brezčutnost oziroma krutost sveta oziroma narave emblematično izražen:

Sovraštvo, vojska tu divjá krvava,
Brez milosti tu vlada kruta sila;
Brez čuta je, brez srca je narava! (Prav tam)¹³

Takšnim pesniškim izjavam, ki tematizirajo krutost narave, lahko zlahka poiščemo vzporednico v Schopenhauerjevem delu, in sicer v 27. paragrafu njegovega temeljnega dela *Svet kot volja in predstava*: »Tako vidimo povsod v naravi spor, boj in menjavanje zmage ... Ta boj lahko vidimo v vsej naravi, še več, narava obstaja ravno v njem« (Schopenhauer 2008: 170). Nemški filozof se pri tem sklicuje na Empedoklovo misel o kozmičnem prepiru oziroma sporu (*tò neĩkos*), zatem pa zatrdi, da je ta boj najbolj viden pri živalih: »Ta vsesplošni boj doseže največjo stopnjo opaznosti ravno v živalskem svetu, ki ima za svojo hrano rastlinski svet in v katerem je vsaka žival plen in hrana druge...« (prav tam).

Predstave o krutosti narave v tistem času pa seveda ne izvirajo samo iz Schopenhauerjeve filozofije, ampak so nasledek splošnega napredka naravoslovnih znanosti v 19. stoletju, še posebno darvinizma. Zato napotujejo tudi na vprašanje o vplivu materializma in evolucionizma na Stritarja. Ta najverjetneje ni poznal Darwinovega dela iz prve roke, niti ne filozofsko orientiranega Herberta Spencerja, do danes najbolj znanega zaradi pripravne krilatice *survival of the fittest* iz njegovega temeljnega dela *Principles of Biology* (1864), ki izkazuje odločilen Darwinov vpliv. Spencerjeva fraza meri na idejo, da imajo tisti organizmi, ki se najbolje prilagodijo svojemu okolju, večjo verjetnost preživetja in s tem tudi možnost reprodukcije. Od tod so v drugi polovici 19. stoletja na podlagi moralizatorskih in seveda tudi populističnih interpretacij evolucionističnih idej postale predstave o krutosti narave na široko kredibilne. Kot poroča Prijatelj (1919: 74), je Stritar prišel v stik z darvinizmom (vsaj) takrat, ko je novembra

¹³ Tudi tu lahko najdemo vzporednico v pesmi »Prijatelju«, v kateri Stritar zavrača tradicionalno predstavo o materi Naravi: »Sirota, človek ti, ne mati prava, / brez srca mačeha ti je narava!« (1953: 213)

leta 1869 poslušal predavanja dunajskega materialista Karla Vogta (1817–1895),¹⁴ ki je precej prispeval k populariziranju materializma in darvinizma oziroma evolucionizma na splošno.

Sklep

Ta razprava glede razmerja med Stritarjem in Schopenhauerjem ne prinaša ničesar bistveno novega. Zato to vprašanje še zdaleč ni dokončno rešeno in s tem morebiti pospravljeno v udobne okvire učbeniške gotovosti. Eden izmed namenov tega prispevka je opozorilo, da je Schopenhauerjev vpliv na Stritarja treba iskati tudi v njegovi poeziji, predvsem tisti nastali okoli leta 1871, ko je tudi Stritar osebno doživljal eno izmed najbolj temnih obdobij v svojem življenju, in ne samo med proznimi deli, kot sta *Zorin* in *Gospod Mirodolski*, ki sta v navezavi na raziskovanje tega vpliva največkrat omenjena. Se pravi, da je Stritarjevo schopenhauerjanstvo najmočnejše v Stritarjevi zgodnejši fazi literarnega ustvarjanja, ki je tudi estetsko najprepričljivejša. Jasno je, da bi lahko šele obsežnejša, pa tudi veliko natančnejša primerjalna analiza pripeljala do bolj profiliranih odgovorov, kako globoko in tudi kako konkretno je zarežala ostrina nemškega pesimističnega filozofa v Stritarjevo delo. Vsekakor je v tem oziru treba potrditi uveljavljeno literarnozgodovinsko stališče, namreč da Stritar ni bil v nekakšnem suženjskem, epigonskem razmerju do nemškega pesimističnega filozofa, kot je trdil Mahnič, temveč je, prav nasprotno, Schopenhauer, poleg drugih vodilnih mislecev in literatov tedanjega časa, učinkoval kot nekakšen katalizator – če si sposodim znani Eliotov izraz –, ki je Stritarja plodno spodbujal k izvirnemu literarnemu ustvarjanju. Zdi se torej, da je Stritarjeva literatura najmočnejša prav tedaj, ko se pusti vplivati in oplajati od vodilnih evropskih idejnih in literarnih tokov tedanjega časa, tudi tedaj malone modnega schopenhauerjanstva.

Za zaključek lahko navržem še to, da sta pri tem preiskovanju stopila na plan vsaj dva motiva, ki po mojem mnenju nista plodna le za nadaljnje raziskovanje razmerja med Stritarjem in Schopenhauerjem, ampak tudi za raziskovanje slovenske literature celotnega obdobja, se pravi druge polovice 19. stoletja in morda še naprej do konca moderne, gre torej za motiva ljubezni oziroma sočutja do živali ter občutja krutosti narave, to pa seveda tudi onkraj dosega schopenhauerjevskega pesimizma.

¹⁴ O tej pomembni figuri v nemškem 19. stoletju, ki je sprožila t. i. spor o materializmu (*der Materialismus-Streit*) in posledično veliko zanimanje za materialistično filozofijo, glej Wittkau-Horgby 1998: 77–95.

Literatura

- Frederick C. BEISER, 2016: *Weltschmerz. Pessimism in German Philosophy, 1860–1900*. Oxford: Oxford University Press.
- Viktor BEŽEK, 1891: Ruska biblioteka in naši prevodi slovanskih izvirnikov, *Dom in svet* 4/8, 330–332.
- David E. CARTWRIGHT, 2005: *Historical Dictionary of Schopenhauer's Philosophy*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press.
- Karel GLASER, 1898: *Zgodovina slovenskega slovstva. IV. zvezek: Stritarjeva doba od 1870. do 1895. leta*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Taras KERMAUNER, 1990: Mahničev odnos do sodobne slovenske literature – posebej do Stritarja. *Mahničev simpozij v Rimu*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 223–262.
- France KOBLAR, 1953: Opombe. Josip STRITAR. *Zbrano delo. Prva knjiga* (Zbrana dela slovenskih pisateljev in pesnikov). Ur. France Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 405–544.
- France KOBLAR, 1954: Opombe. Josip STRITAR. *Zbrano delo. Tretja knjiga* (Zbrana dela slovenskih pisateljev in pesnikov). Ur. France Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 401–493.
- Janko KOS, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Anton MAHNIČ, 1888: Več luči! Ali nekoliko poglavij o idealizmu (prvi del), *Rimski katolik* 1/1, 4–25.
- Anton MAHNIČ, 1889a: Stritar pa Schopenhauer, *Rimski katolik* 1/4, 362–366.
- Anton MAHNIČ, 1889b: Še nekaj o Stritarji v Schopenhauerji. Svetožalje, vsmiljenje, lju-bezen, *Rimski katolik* 1/4, 370–379.
- Jože POGAČNIK, 1963: *Stritarjev literarni nazor*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jože POGAČNIK, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva. IV. del: Realizem*. Maribor: Obzorja.
- Ivan PRIJATELJ, 1919: Josip Stritar. *Stritarjeva antologija*. Ur. Ivan Prijatelj. Ljubljana: Tiskovna zadruga. 2–88.
- Arthur SCHOPENHAUER, 1977: *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften. Zv. 1–2*. Zürich: Diogenes.
- Arthur SCHOPENHAUER, 2008: *Svet kot volja in predstava*. Prev. Alfred Leskovec. Ljubljana: Slovenska matica.
- Anton SLODNJAK, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec: Drava.
- Anton SLODNJAK, 1975: *Obrazi in dela slovenskega slovstva: zgodovina slovenskega slovstva od začetka do osvoboditve*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Volker SPIERLING, 2003: *Schopenhauer-ABC*. Leipzig: Reclam.
- Josip STRITAR, 1953–1957: *Zbrano delo. Knjige 1–10* (Zbrana dela slovenskih pisateljev in pesnikov). Ur. France Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Annette WITTKAU-HORGBY, 1998: *Materialismus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Summary**STRITAR AND SCHOPENHAUER**

The influence of the German philosopher Arthur Schopenhauer (1788–1860) on Josip Stritar (1836–1923) is a well-known topic in Slovenian literary history. The first to speak about this influence was the conservative Catholic theologian and publicist Anton Mahnič (1850–1920), who, despite his ideological intention, pointed out similarities between passages in Stritar's literature and Schopenhauer's philosophy, thus indicating the Slovenian writer's dependence on the German philosopher. This standpoint, within the framework of Slovenian literary history (from Karl Glaser to Janko Kos), has remained essentially unshaken, although individual literary historians have mostly only generally affirmed the connection between Stritar's world-weariness (*Weltschmerz*) and Schopenhauer's pessimistic philosophy, without further comparative analysis. Therefore, this discussion continues where Mahnič left off and attempts to find new specific parallels between the Slovenian writer and the German philosopher. It first analyzes those passages in Stritar's works where Schopenhauer is explicitly mentioned and then provides a thematic analysis of Stritar's crown of sonnet »Slovo« (»Farewell«), which can even be considered his most Schopenhauerian work or, more narrowly, poem. It turns out that besides the fundamental feelings of world-weariness and resignation the most prominently Schopenhauerian motifs in the examined works of Stritar are love for animals and the cruelty of nature. The latter also raises an interesting question about the influence of Darwinism and materialism in general on Stritar's works.